

УДК 342.82

Андрій Яковлев,

кандидат юридичних наук, заступник головного вченого секретаря Національної академії правових наук України

РОЗВИТОК ВИБОРЧОЇ СИСТЕМИ ЯК СКЛАДОВА СУЧАСНОГО КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРОЦЕСУ В УКРАЇНІ

Досліджено розвиток виборчої системи в незалежній Україні як важливу складову конституційного процесу. Аналізуються конституційні основи виборчого права, визначено вплив принципів виборчого права на розвиток сучасної виборчої системи України. Досліджено стан законодавчого забезпечення проведення виборів в Україні.

Ключові слова: конституційний процес, вибори, виборча система, Конституція України, безпосередня демократія, виборче право.

Зміни конституційно-правових відносин, розвиток Української держави та поступове формування демократичних основ її взаємодії з громадянським суспільством супроводжуються зміною підходів як щодо напрямів, так і засобів модернізації Конституції України. Значною мірою цьому сприяє той правовий досвід розвитку основних демократичних інститутів (як позитивний, так і негативний), який було накопичено протягом того часу, що минув із проголошення незалежності. Утім, не викликає жодного сумніву й те, що будь-які зміни на рівні Конституції як Основного Закону не можуть і не повинні відбуватись поза розробкою відповідної науково-юридичної бази, що є результатом інтелектуального творчого процесу пізнання правової дійсності [1], яка здатна не лише внести значний елемент стабільності і передбачуваності у конституційний процес, а й забезпечити його у майбутньому від тих «прорахунків» і «недосконалостей», які гальмують становлення України як демократичної, правової і соціальної держави, одним із головних пріоритетів якої є сприяння розвитку громадянського суспільства.

Справді, важко не погодитися з тим, що наразі йдеться про істотне посилення наукового забезпечення конституційного процесу, світову закономірність зростання ролі юридичної науки в конституційному розвитку [2]. З цього погляду набуває особливої теоретичної

і практичної значущості наукове звернення до питань розвитку виборчої системи в Україні, адже, як засвідчили парламентські вибори 2012 р., «відтворена» чинним законом змішана виборча система не лише не забезпечила транспарентне волевиявлення громадян, а навпаки — створила передумови для зниження рівня демократизму виборів та актуалізувала наукові дискусії щодо оптимального механізму реалізації виборчого права громадян України.

Утім, вказуючи на теоретичне і практичне значення конституційно-правового дослідження розвитку виборчої системи як невід'ємного складового елемента конституційного процесу в сучасній Україні, необхідно звернути увагу й на ті фактори, які роблять зазначену тему актуальною як для юридичної науки, так і для юридичної практики. Перш за все, варто наголосити на тому, що розвиток виборчої системи України знаходиться у тісному взаємозв'язку з утвердженням народовладдя, адже самі вибори є нічим іншим, як «формою прямого волевиявлення громадян в цілях формування представницьких органів, наділення повноваженнями посадових осіб... найбільш розповсюдженим механізмом формування органів державної влади» [3]. З цього погляду, будь-які спроби реального забезпечення та гарантування основ народовладдя в Україні завжди стикатимуться з питаннями функціонування виборчої системи та

реалізації виборчого права. Адже у разі, якщо у державі не створено чіткого та якісного механізму впливу волі та голосів виборців на характер та структуру як представництва в цілому, так і окремих представницьких органів державної влади та місцевого самоврядування, то тоді втрачаються необхідні теоретико-методологічні підстави для того, щоб характеризувати цю державу як правову або демократичну.

У цьому сенсі не можна не погодитися з позицією тих фахівців, які вважають, що інститут виборів є «необхідною умовою становлення і розвитку будь-якої демократії, оскільки саме через вибори громадяни держави отримують можливість безпосередньо формувати органи державної влади, здійснювати контроль над їх діяльністю, обирати той чи інший курс державного і суспільного розвитку» [4]. Серед вітчизняних юристів на цей аспект звертав увагу Р. Гринюк, який, вивчаючи специфіку формування в Україні правової держави, зазначав, що комплексний підхід до цього питання передбачає обов'язкову актуалізацію таких двох тем, як «правова держава і представництво» та «правова держава і виборче право» [5].

По-друге, слід зазначити, що якість та відповідність виборчої системи суспільним реаліям є однією з умов успішної реалізації та захисту політичних прав людини і громадянина. Насамперед йдеться, безумовно, про виборче право як одне з базових прав людини і громадянина, поза контекстом якого взагалі втрачає сенс поняття демократичного врядування. У цьому контексті цікаво навести позицію О. Ющика, який, аналізуючи ті чи інші аспекти функціонування виборчої системи, переконливо доводить, що її вади та недосконалість спричиняють об'єктивне порушення прав громадян обирати власних представників. Ці порушення можуть мати різноманітні прояви: «законний» перерозподіл «чужих мандатів», порушення прямого виборчого права, невідповідний народному волевиявленню депутатський корпус тощо [6]. Але у будь-якому разі неможливість реалізувати своє виборче право ставить під загрозу не лише засадничі принципи демократичного врядування, а й систему прав людини в

цілому, а також ту незаперечну цінність, яка визнається за правами людини у країнах розвиненої демократії [7].

Нарешті, по-третє, варто зазначити, що виборче право та виборча система як «порядок організації і проведення виборів до представницьких органів державної влади і місцевого самоврядування шляхом голосування» [8] відіграють істотну роль для формування системи державної влади в цілому [9]. У цьому сенсі виборча система пов'язана не лише з таким важливим інститутом, як політичні партії (прийнято вважати, що пропорційна система виборів є додатковим стимулом для розвитку політичних партій, а також для формування сучасної партійної системи), а й з діяльністю парламенту [10], оскільки доволі часто зміни в парламенті (зокрема такі, як підвищення рівня його політичної структурованості, чіткість і послідовність у реалізації тих чи інших програм державного розвитку тощо) пов'язують у тому числі й зі зміною виборчої системи або окремих механізмів, які застосовуються в процесі проведення виборів та подальшого розподілу депутатських мандатів. Зокрема можна навести думку В. Скрипнюк, яка пише: «Проблеми формування виборчої системи в Україні фактично зачіпають всю гаму суспільно-політичних і правових проблем. Це становлення і розвиток партійної системи, політична структуризація суспільства, демократизація державної влади, збалансування політичної системи тощо. Тому невизначеність і невиваженість державної політики у цьому напрямі фактично ставить під удар демократичне майбутнє України» [11]. Отже, з огляду на теоретичну і практичну значущість дослідження проблем розвитку виборчої системи в контексті триваючого в Україні процесу модернізації конституції слід вирішити такі конкретні завдання: а) охарактеризувати основні підходи до визначення поняття виборчої системи у сучасній науці конституційного права; б) окреслити специфіку розвитку виборчої системи в Україні у зв'язку з конституційним процесом доби її незалежного державотворення і правотворення; в) окреслити проблеми і перспективи розвитку виборчої системи сучасної України в аспекті триваючої конституційної модернізації.

Вище нами вже було наведено одне з тих доктринальних визначень поняття виборчої системи, яке наразі активно використовується у сучасному виборчому праві, а також у науці конституційного права. Дещо уточнюючи його, можна сказати, що виборча система — це, фактично, вся «сукупність суспільних відносин, які складаються в процесі формування представницьких органів публічної влади» [12]. Хоча, приступаючи до аналізу взаємозв'язків між розвитком виборчої системи в Україні і конституційним процесом у цілому, слід зазначити, що саме поняття виборчої системи може використовуватись у «широкому» та «вужькому» розумінні. У першому випадку йдеться про «впорядковані суспільні відносини, що складають порядок виборів органів публічної влади», а у другому — про «спосіб розподілу депутатських мандатів між кандидатами залежно від результатів голосування виборців або інших уповноважених осіб» [13]. Не вдаючись до більш докладної конкретизації, можна сказати, що всі існуючі виборчі системи можна розподілити на три головні групи: пропорційні, мажоритарні та змішані. У цьому плані незаперечною специфікою конституційного розвитку України можна вважати те, що протягом 1991—2013 рр. вона випробувала всі ці типи виборчої системи. Як зазначає визначений в Україні фахівець в галузі конституційного права О. Скрипнюк, мажоритарна виборча система, що утвердилась після проголошення незалежності України, змінилася після прийняття Конституції України у 1996 р. на змішану, а з 2006 р. в Україні була запроваджена пропорційна виборча система [14]. Однак парламентські вибори 2012 р. знову були проведені за змішаною системою, адже відповідно до п. 3 ст. 1 Закону України «Про вибори народних депутатів України» від 17.11.2011 р., вибори депутатів здійснюються за змішаною (пропорційно-мажоритарною) системою: 225 депутатів обираються за пропорційною системою у загальнодержавному багатомандатному виборчому окрузі за виборчими списками кандидатів у депутати від політичних партій; 2) 225 депутатів обираються за мажоритарною системою відносною більшості в одномандатних виборчих округах [15].

На думку багатьох сучасних консти-

туціоналістів, це можна пояснити тим, що сам по собі тип виборчої системи не закріплюється у тексті Основного Закону, адже ст. 69 встановлює лише те, що «народне волевиявлення здійснюється через вибори, референдум та інші форми безпосередньої демократії», а ст. 71 визначає принципи виборчого права, які є однаковими для всіх типів виборчої системи: «Вибори до органів державної влади та органів місцевого самоврядування є вільними і відбуваються на основні загального, рівного і прямого виборчого права шляхом таємного волевиявлення. Виборцям гарантується вільне волевиявлення». Водночас тут варто згадати рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними поданнями народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про вибори народних депутатів України» (справа про вибори народних депутатів України) від 26.02.1998 р. № 1-рп/98, де було зазначено, що відповідно до цих принципових положень закон вирішує питання щодо самої організації виборів народних депутатів України, в тому числі утворення виборчих округів і виборчих дільниць, утворення виборчих комісій та визначення їх повноважень, встановлення порядку складання списків виборців, висування і реєстрації кандидатів у народні депутати України у зазначених виборчих округах, проведення передвиборної агітації, фінансування виборчої кампанії, голосування, підрахунку голосів, встановлення результатів виборів у багатомандатному загальнодержавному і одномандатних виборчих округах та в цілому, а також нормативно вирішив інші питання, пов'язані з виборами народних депутатів України.

Причому сам факт вибору типу виборчої системи є справою законодавця (у випадку України — це Верховна Рада України), який, керуючись політичними міркуваннями, визначає як найбільш доцільну ту чи іншу виборчу систему. Щоправда, при цьому критично важливим є фактор дотримання принципів виборчого права, які знайшли своє чітке відображення у тексті Конституції України. З огляду на останнє, Конституційний Суд України у своєму рішенні визнав неконституційними саме ті положення чинного на той момент Закону України

«Про вибори народних депутатів України», які тією чи іншою мірою стосувалися принципів виборчого права. Зокрема було визнано неконституційною норму закону, яка порушувала принципи рівності виборчого права через те, що передбачала, що при встановленні результатів виборів у багатомандатному загальнодержавному виборчому окрузі в списку кандидатів у народні депутати України від політичної партії, виборчого блоку партій «пропускаються кандидати, обрані в одномандатних виборчих округах». На початку 2000 р., а також протягом 2008—2010 рр. неодноразово порушувалося питання про доцільність внесення до тексту Конституції норми, яка б бодай формально визначила тип виборчої системи України з метою унеможливлення будь-яких подальших змін її типу (водночас передбачалось, що будуть можливі певні удосконалення виборчої системи, але лише у межах обраного типу; наприклад: удосконалення процедури розподілу місць, зміна прохідного бар'єру для потрапляння до парламенту, зміна форми виборчого списку та уможливлення голосувати не за список у цілому, а за окремих кандидатів від партій тощо). Ця проблема не втратила своєї актуальності й сьогодні, коли також лунають аргументи на користь потреби бодай загального визначення типу виборчої системи (це має слугувати конституційною гарантією стабільності виборчої системи та забезпечить її перетворення на об'єкт політичних торгів та маніпуляцій волевиявленням виборців) у ході конституційної модернізації.

Очевидно, що вагомим чинником сприяння розв'язанню цієї проблеми є звернення до конституційного досвіду як самої України, так і інших держав (маємо на увазі не лише розвинені демократичні країни, а й ті, що перебувають у перехідному стані, як Україна). Час перебування у складі СРСР, а також практика проведення виборів у цій державі стали однією з причин того, що на початку доби незалежності в Україні домінуючого положення набула модель мажоритарних виборів. До речі, у перших проектах Конституції передбачалось, що цей принцип голосування у мажоритарних округах має бути закріплений на найвищому конституційному рівні. Так, наприклад, у проекті Консти-

туції України 1992 р. ч. 1 ст. 127 містила таку норму: «Рада Депутатів, до складу якої входить 350 депутатів, обирається терміном на 5 років по одномандатних виборчих округах з приблизно рівною кількістю виборців» [16]. Утім, як за свідчила практика державно-правового і політичного розвитку України, однією з вад мажоритарної системи стало те, що вона не сприяла формуванню та розвитку партійної системи. У результаті чого у конституційну практику виборчого процесу було запроваджено спочатку змішану (мажоритарно-пропорційну), а потім і повністю пропорційну виборчу систему. Разом з тим, слід наголосити, що апробація пропорційної виборчої системи із «закритими» списками в українських умовах виявила ряд суттєвих недоліків, які неодноразово піддавались обґрунтованій критиці з боку юридичних та експертних кіл усередині країни і за кордоном. Основним недоліком зазначеної системи була відсутність прямого зв'язку між виборцями та депутатами. Виходячи з цього, було запропоновано дві альтернативи розв'язання цієї проблеми. Одна з них передбачала удосконалення діючої пропорційної системи, а інша — повернення до змішаної системи голосування.

Яскравим свідченням потреби пошуку вирішення проблем, які були породжені запровадженням пропорційної виборчої системи із закритими списками, стало обговорення одразу ж декількох проектів законів про вибори, які були подані до парламенту у 2011 р. Насамперед, це: проекти Закону України про вибори народних депутатів України (реєстр. № 9265 від 06.10.2011 р.; реєстр. № 9265-1 від 10.10.2011 р.; реєстр. № 9265-2 від 18.10.2011 р.), проект Закону України про внесення змін до Закону України «Про вибори народних депутатів України» (реєстр. № 9265-3 від 18.10.2011 р.), проект Закону України про вибори народних депутатів України (реєстр. № 9265-4 від 27.10.2011). Так, скажімо, законопроектом № 9265 пропонувалось зберегти діючу на той момент пропорційну виборчу систему із закритими виборчими списками партій (блоків), зменшивши при цьому прохідний бар'єр до 1% голосів виборців, що взяли участь у голосуванні; відмовитися від грошової застави, декларування

майнового стану і доходів кандидатом у депутати; встановити, що виборчі комісії утворюються за поданням усіх партій (блоків) — суб'єктів виборчого процесу шляхом застосування механізму жеребкування; узгодити порядок складання списків виборців з положенням Закону України «Про Державний реєстр виборців»; збільшити мінімальну кількість осіб у виборчому списку партії (блоку) з вісімнадцяти до двохсот двадцяти п'яти; передбачити безальтернативне перерахування до Державного бюджету України невикористаних коштів виборчого фонду партії (блоку) тощо.

Законопроектом № 9265-1 передбачалось повернутися до змішаної мажоритарно-пропорційної виборчої системи (225 депутатів обиратимуться у єдиному загальнодержавному багатомандатному окрузі за списками політичних партій, а 225 — в одномандатних виборчих округах за мажоритарною системою відносної більшості, висування кандидатів партіями або шляхом самовисування) та відмовитися від створення виборчих блоків політичних партій. Також було висунуто ідею підвищити прохідний бар'єр до 5%; виключити з виборчого бюлетеня позицію «проти всіх»; встановити, що висування кандидатів у депутати партією відбувається у порядку, встановленому статутом партії; запровадити існування виборчих округів та виборчих дільниць на постійній основі, передбачити грошову заставу в багатомандатному окрузі розміром у 2 тисячі мінімальних розмірів заробітної плати, а в одномандатному окрузі — 12 мінімальних розмірів заробітної плати тощо.

Законопроектом № 9265-2 пропонувалось запровадити на парламентських виборах пропорційну систему за виборчими списками кандидатів у депутати від політичних партій у загальнодержавному та тридцяти регіональних виборчих округах із застосуванням персоналізованого голосування, що дозволило б виборцям проголосувати за конкретного кандидата, включеного до регіонального списку партії. Пропонувалось також визначити порядок складання та уточнення списків виборців на підставі відомостей Державного реєстру виборців, створити механізми для публічного (громадського) контролю як за списками виборців, так і за реалізацією процеду-

ри зміни місця голосування виборців без зміни виборчих адрес. Нарешті у зазначеному законопроекті було передбачено процедуру утворення на постійній основі виборчих дільниць та територіальних виборчих округів; підвищення вимог до рівня професійності осіб, які пропонуються політичними партіями до складу виборчих комісій; вдосконалення законодавчого регулювання передвиборної агітації тощо.

Законопроектом № 9265-3 пропонувалось запровадити пропорційну систему у 27 багатомандатних регіональних виборчих округах. Також передбачалось, що участь у виборах можуть брати політичні партії та утворені громадянами виборчі блоки, які висувають виборчі списки кандидатів по кожному з багатомандатних регіональних округів.

Законопроектом № 9265-4 пропонується обирати народних депутатів України на основі пропорційного представництва в єдиному загальнодержавному виборчому окрузі за відкритими списками, які формуються партіями на підставі пропозицій регіональних організацій; при цьому за кожним територіальним виборчим округом (крім закордонного) закріплюється від одного до трьох кандидатів у депутати і виборцю надається можливість проголосувати за конкретного кандидата. При цьому пропонувалось відмовитися від створення виборчих блоків, не встановлювати прохідний бар'єр та передбачити, що кількість виборців на дільниці не може перевищувати 2 тисячі осіб тощо. Так само йшлося про встановлення додаткових обмежень пасивного виборчого права громадян, а саме: одна й та сама особа не може бути обрана народним депутатом України більше ніж два строки підряд; не має права балотуватися кандидатами в депутати особа, якщо до дня закінчення повноважень Верховної Ради України наступного скликання її вік перевищуватиме граничний вік перебування на державній службі тощо.

Фактично навіть цей стислий огляд дає уявлення про гостроту суперечок, що точилися на той час, а також про ті варіанти функціонування виборчої системи, які могли бути реалізовані в Україні. Зокрема, на думку цілого ряду фахівців, більш вдалою альтернативою збереженню пропорційної виборчої системи із

«закритими» списками стала б її заміна системою «відкритих» списків. У цьому контексті варто нагадати, що у 2010 р. ПАРЕ у § 7.1.2 Резолюції 1755 «Функціонування демократичних інституцій в Україні» чітко висловила свої рекомендації щодо запровадження в Україні пропорційної виборчої системи, яка базується на «відкритих» списках та системі регіональних виборчих округів. Також йшлося про те, що в практиці законотворення європейських держав прохідний бар'єр прийнято вимірювати у відсотках «дійсних» голосів виборців (тобто голосів, поданих «за» суб'єктів виборчого процесу), а не у «відсотках голосів виборців, які взяли участь у голосуванні». На цю обставину зверталась увага у § 118 спільного висновку Венеціанської комісії та ОБСЄ/Бюро Демократичних Інституцій і Прав Людини, ухваленого Радою за демократичні вибори 13.10.2011 р., та Венеціанською комісією 15.10.2011 р.

Однак навіть модель трансформації виборчої системи України, яка б функціонувала як відкрита пропорційна система, могла бути реалізована у різний спосіб. Скажімо, одним з варіантів вирішення цієї проблеми була така модель, яка передбачала, що виборчі списки формуються партіями на підставі пропозицій регіональних організацій щодо осіб, яких слід включити до виборчого списку та шляхом закріплення за кожним територіальним виборчим округом від одного до трьох кандидатів у депутати (крім закордонного виборчого округу), та з наданням виборцю права персоніфікувати своє голосування за конкретного кандидата у депутати. Для проведення виборів територія України поділяється на територіальні виборчі округи у кількості від 200 до 225 з приблизно рівною кількістю виборців: відхилення орієнтовної середньої чисельності виборців у територіальних виборчих округах у межах території України мало дорівнювати не більше половини відсотка. Висування кандидатів у депутати пропонувалось здійснювати у вигляді відкритого виборчого списку кандидатів у депутати.

Передбачалось, що всі кандидати, включені до виборчого списку, закріплюються за певним територіальним виборчим округом у кількості від одного до трьох кандидатів. Право на участь у розподілі депутатських мандатів за ре-

зультатами голосування набувають всі партії, які взяли участь у голосуванні. Після чого діє такий механізм: а) для визначення кількості мандатів, отриманих партією, визначається виборча квота; б) Центральна виборча комісія формує остаточні виборчі списки партій, які отримали депутатські мандати; в) в остаточний виборчий список партії включаються кандидати від партії, що були закріплені за територіальними виборчими округами в черговості, яка визначається залежно від відсотка голосів виборців, поданих за кандидатів у територіальних виборчих округах; г) вище місце отримує кандидат, в якого відсоток голосів виборців, поданих за нього в територіальному виборчому окрузі, більший.

Однак, як відомо, у прийнятому Верховною Радою України Законі «Про вибори народних депутатів України» було реалізовано ідею повернення до змішаної виборчої системи, за якою, власне, й було проведено парламентські вибори 2012 р., під час яких з'ясувалося, що даний Закон також має чимало вад, оскільки у ньому не були унормовані деякі ситуації, що реально складаються після голосування та під час підведення його підсумків. Так, після парламентських виборів на цілій низці дільниць було знищено або зіпсовано виборчі бюлетені, що унеможливило їх перерахунок і спонукало ЦВК приймати рішення про проведення повторних виборів, які не передбачені чинним законом, оскільки він розрахований на державу з розвиненою демократією і не передбачав виникнення тих ситуацій, які об'єктивно мали місце в процесі підрахунку голосів виборців та встановлення їх результатів. У цьому плані виникла потреба не тільки законодавчо унормувати ситуації, які нерідко складаються в умовах панування адміністративного ресурсу, умисних порушень виборчого законодавства, а й удосконалити правові засади тих етапів виборчого процесу в одномандатних мажоритарних округах, які в умовах українських реалій настають після підбиття підсумків голосування дільничними виборчими комісіями та прийняття рішень судами чи Центральною виборчою комісією про необхідність перерахунку бюлетенів і поданих за кандидатів голосів. Однак очевидно, що головним результатом парламентських виборів 2012 р. для України у перспективі триваючого кон-

ституційного процесу стало чітке усвідомлення необхідності істотного коригування виборчої системи. При цьому наразі знову постала проблема відтворення пропорційної системи виборів. Тобто, як виявилось, більш правильним шляхом розвитку виборчої системи України (зараз ми маємо на увазі лише парламентські, а не місцеві вибори) є не відтворення змішаної виборчої системи, а удосконалення пропорційної системи виборів, що власне й пропонувалося у цілому ряді законопроектів 2011 р., які були відхилені Верховною Радою України.

Таким чином, узагальнюючи результати проведеного дослідження, можемо сформулювати наступні **висновки**. По-перше, розвиток та удосконалення виборчої системи України становить невід'ємну частину загального конституційного процесу і входить до кола завдань, які мають бути розв'язані в ході триваючої нині конституційної модернізації. При цьому доцільно закріпити на конституційному рівні загальне визначення типу виборчої системи в Україні, що дозволить забезпечити принцип стабільності виборчого законодавства та унеможливит швидкі й кардинальні зміни типу виборчої системи, які часто зумовлені не суспільно-правовою потребою, а виключно політичними міркуваннями. По-друге, у своєму конституційному процесі Україна змінила декілька типів виборчих систем (мажоритарна, змішана, пропорційна), що

було зумовлено насамперед специфікою тих суспільно-політичних та правових відносин, які домінували на тому чи іншому етапі її конституційного розвитку. Утім, з огляду на потребу не лише формування, а й стабілізації партійної системи, також підвищення ролі політичних партій у діяльності парламенту видається доцільним запровадити саме пропорційну виборчу систему. При цьому проблема відповідальності та забезпечення зв'язку між виборцями та депутатами повинна вирішуватись за рахунок запровадження відкритих списків, що дозволить максимально пов'язати процес вибору кандидатів з інтересами та пріоритетами окремих територій. По-третє, процес проведення парламентських виборів 2012 р. в Україні засвідчив не лише наявність чималої кількості проблем та неузгодженостей технічного характеру, а й потребу загального концептуального переосмислення того, якою саме повинна бути виборча система в Україні та роль органів державної влади (особливо судових та правоохоронних) у забезпеченні виборчих прав громадян. Це завдання може бути вирішене лише в ході більш широкого процесу модернізації Конституції України, який нині триває і має внести у тому числі й чітке розуміння напрямів розвитку та механізмів забезпечення демократичного функціонування виборчої системи України.

ПРИМІТКИ

1. Євграфова Є. Деякі питання використання результатів юридичної науки у правовій сфері / Є. Євграфова // Юридична Україна. — 2010. — № 4. — С. 20.
2. Ющик О. І. Конституційний процес в Україні : особливості сучасного етапу / О. І. Ющик // Право України. — 2012. — № 8. — С. 25.
3. Саидов А. Х. Парламентский глоссарий / А. Х. Саидов, Т. Я. Хабриева. — М. : НОРМА, 2008. — С. 64.
4. Француз А. Й. Інститут виборів і функціонування політичних систем демократичного типу: правовий аналіз / А. Й. Француз // Держава і право : зб. наук. праць. Юридичні і політичні науки. — К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2004. — Вип. 24. — С. 145.
5. Гринюк Р. Ф. Конституційні аспекти співвідношення правової держави та форми узаконення державної влади / Р. Ф. Гринюк // Бюлетень Міністерства юстиції України. — 2004. — № 5 (31). — С. 10.
6. Ющик О. І. До наукового підходу щодо реформування публічної влади в Україні / О. І. Ющик // Державно-правові та суспільно-політичні перетворення в Україні: проблеми і перспективи. — К. : Юрид. думка, 2010. — С. 82.
7. Общая теория прав человека / отв. ред. Е. А. Лукашева. — М. : НОРМА, 1996. —

С. 19—21.

8. Юридична енциклопедія : в 6 т. / відп. ред. Ю. С. Шемшученко. — К. : Укр. енциклопедія, 1998. — Т. 1. — С. 362.

9. Скрипнюк В. М. Політичні партії і державна влада: організаційно-правові проблеми взаємодії / В. М. Скрипнюк // Держава і право : зб. наук. праць. Юридичні і політичні науки. — К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2001. — Вип. 10. — С. 86—95.

10. Скрипнюк В. М. Проблеми формування уряду в європейських системах парламентської демократії / В. М. Скрипнюк // Науковий вісник Чернівецького університету. Правознавство. — Чернівці : Рута, 2002. — Вип. 154. — С. 23—27.

11. Скрипнюк В. М. Проблема «вибору» виборчої системи: Україна і європейський досвід / В. М. Скрипнюк // Бюлетень Міністерства юстиції України. — 2010. — № 1. — С. 69.

12. Конституційне право України / за ред. В. П. Колісника, Ю. Г. Барабаша. — Х. : Право, 2008. — С. 200.

13. Совгіря О. В. Конституційне право України / О. В. Совгіря, Н. Г. Шукліна. — К. : Юрінком Інтер, 2007. — С. 209.

14. Скрипнюк О. В. Конституційне право України / О. В. Скрипнюк. — К. : Юрінком Інтер, 2010. — С. 364.

15. Про вибори народних депутатів України : Закон України від 17.11.2011 р. // Відомості Верховної Ради України. — 2012. — № 10—11. — Ст. 73.

16. Конституція незалежної України : у 3 кн. / за заг. ред. С. Головатого. — К. : Право ; Українська правнича фундація, 1995. — Кн. 1. — С. 147.

Яковлев Андрей. Развитие избирательной системы как составляющая современного конституционного процесса в Украине.

Исследовано развитие избирательной системы в независимой Украине как важной составляющей конституционного процесса. Анализируются конституционные основы избирательного права, определено влияние принципов избирательного права на развитие современной избирательной системы Украины. Исследовано состояние законодательного обеспечения проведения выборов в Украине.

Ключевые слова: конституционный процесс, выборы, избирательная система, Конституция Украины, непосредственная демократия, избирательное право.

Yakovlev Andriy. The development of electoral system as a component of modern constitutional process in Ukraine.

The development of the electoral system in the independent Ukraine as an important part of constitutional process is investigated. The author examines constitutional foundations of the electoral law, determines the effect of the principles of the right to vote on the development of a modern electoral system in Ukraine. The state of legislative support for the elections in Ukraine is analyzed.

Key words: constitutional process, elections, electoral system, Constitution of Ukraine, direct democracy, right to vote.